

Садыкова Асем Кайратовнаның «Кәсіби педагогикалық білім беру оқу орындарының тарихы (XIX ғасырдың екінші жартысы- 1917 жылдардағы Жетісу және Сырдария облыстарының мысалында) - 6D011400-Тарих мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясына

АҢДАТПА

Зерттеу тақырыбы: Кәсіби педагогикалық білім беру оқу орындарының тарихы (XIX ғасырдың екінші жартысы- 1917 жылдардағы Жетісу және Сырдария облыстарының мысалында).

Зерттеу мақсаты. XIX ғасырдың екінші жартысы - XX ғасырдың басындағы Жетісу мен Сырдария облыстарында құрылған кәсіби педагогикалық білім беретін оқу орындарының тарихын зерттеу негізінде бастауыш сынып мұғалімдерін дайындау тәжірибесін көрсету.

Зерттеу міндеттері: Зерттеу жұмысының объектісі, пәні мен болжамы, жұмыстың мақсатына байланысты мынадай міндеттерді шешу алға қойылды.

-Түркістан, Верный мұғалімдер семинариясының ашылуы мен қалыптасу тарихын көрсету;

-Мұғалімдер семинариясындағы жалпы білім беру және педагог мамандарды дайындауды ұйымдастыру тәжірибесін көрсетіп, оның ішкі мазмұнын анықтау;

-Мұғалімдер семинариясы, педагогикалық курстардағы шәкірттердің ұлттық, әлеуметтік, діни құрамын анықтауға;

-Мұғалімдер семинариясы мен педагогикалық курстардағы оқу-тәрбие үрдісін көрсету;

- Түркістан, Верный мұғалімдер семинариясы мен педагогикалық курстарға қатысты қабылданған жалпы Ережелер мен ішкі ережелерді талдау;

-XIX ғасырдың екінші жартысы –XX ғасырдың бас кезеңіндегі бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаған мұғалімдер семинариясы, педагогикалық курстардың мазмұндық-құрылымдық моделін жасап, оны тәжірибеден өткізу.

Зерттеу нысаны: XIX ғасырдың екінші жартысы мен 1917 жылдарға дейінгі Түркістан генерал-губернаторлығында құрылған мұғалімдер семинариялары, педагогикалық курстардағы бастауыш сынып мұғалімдерін дайындау үрдісінің тарихы.

Зерттеу әдістері: Ғылыми жұмысты жазуда тарихи-ретросективтік, жүйелілік, тарихи-салыстыру әдістері негізге алынды. Жүйелілік әдіс кәсіби педагог мамандарды дайындауды үш қырынан зерттеп, талдауға мүмкіндік берді, яғни тарихи, функционалдық, ағартушылық қырларынан. Кәсіби мамандар дайындаудағы мұғалімдер семинариясы, педагогикалық курстардың құрылуы, қалыптасуы тарихымен қоса ағартушылық маңызына да талдау жасалынды.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар.

-Сырдария, Жетісу аймағындағы кәсіби педагогтарды дайындау мәселесі Бүкілресейлік Халық Ағарту министрлігіне қараған жабық оқу орындары жүйесімен бірегейлік сипатта дамыды. Бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау Ресей империясында енгізілген нормативті-құқықтық ережелермен жүзеге асырылды

-Сырдария, Жетісу облыстарында бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау Түркістан мұғалімдер семинариясы, Верный мұғалімдер семинариясы, қалалық училищелердің жанынан ашылған бір жылдық педагогикалық курстарда жүрді. Гимназияның жоғары сыныбында даярланған педагогтардың басым бөлігі қалалық училищелерге дайындалды.

-Мұғалімдер семинариясындағы шәкірттердің негізгі құрамы православие дініндегі орыс балалары болды. Семинарияны бітірген қазақ, өзбек, қырғыз, түрікмен, татар балаларының қатарында қазақ шәкірттері басымырақ болды.

-XIX ғасырда аяғында мұғалімдер семинариясын бітірген шәкірттер орыс-түземдік мектеп, түземдік училищелерде мұғалім, уездегі интернаттарда бақылаушы қызметінді болса, XX ғасырдың бас кезеңінде семинария түлектері мұғалімдер семинариясында, жәдидтік мектептерде де қызмет жасады.

-Мұғалімдер семинариясында оқу-тәрбие жұмысын жүргізуде жекелеген пәндерге қатысты еркіндіктер берілгенімен, бірақ Халық Ағарту министрілігі бекіткен оқулықтармен ғана оқытуға рұқсат берілді.

-Мұғалімдер семинариясында дін сабағына, діни-адамгергершілік, еңбек, эстетикалық тәрбиеге басымдылық берілді және алғашқы медициналық көмек көрсетуге, ауа-райын бақылауға, бау-бақша ісін жүргізуге үйретті.

-Мұғалімдер семинариясы, педагогикалық курстар жергілікті әкімшіліктің бақылауында болды, олар семинарияның оқу-тәрбие ісіне араласып сабаққа, емтихандарға қатысты;

-XIX ғасырдың екінші жартысы XX ғасырдың бас кезеңіндегі бастауыш сынып мұғалімдерін дайындау тарихын оқыту, болашақ мұғалімдерге педагогикалық оқу орындарының тарихын білуге, өткен тарихтың тәжірибесінен үйренуге, кемшіл тұстарын ескеруге және үйренгендерін практикалық іс-әрекетте қолдануға мүмкіндік береді.

Зерттеудің негізгі нәтижелері:

1-кезең. Зерттеу тақырыбының теориялық мәселесімен таныстық, ғылыми әдебиеттер мен архив құжаттарын зерттедік, пәннің негізгі зерттеу объектісін, мақсаты мен міндеттерін, зерттеу болжамын анықтадық.

2-кезең. Екінші кезең тәжірибелік-эксперименттік кезең. Зерттеу жұмысының негізгі ережелерін анықтап, XIX ғасырдың екінші жартысы-XX ғасырдың бас кезеңіндегі педагог мамандарды дайындау моделі әзірленді, оны тәжірибиеде тексеру бойынша ұйымдастыру жұмыстары жүргізілді. Экспериментте студенттердің кәсіби дайындық сапасының динамикасына зерттеу жүргізілді.

3-кезең. Ғылыми-әдістемелік кезең. Эксперимент нәтижелерін теориялық тұрғыдан түсіну жұмыстары, зерттеу жұмыстарының материалдарын жинақтау, сипаттау мен қорытындыны рәсімдеу жұмыстары жүргізілді. «Қазақстандағы бастауыш білім беретін оқу орындарына мамандар дайындау тарихы (XIX ғасырдың екінші жартысы-XX ғасырдың басы)» тақырыбында арнайы курс даярларланды. М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің «7М01601-Тарих» мамандығы бойынша магистратураның 2020-2021 оқу жылындағы білім беру бағдарламасының оқу жоспарына «Мұғалімдер семинариясы мен мектебіндегі күнделікті өмір (XIX ғ. II жартысы - XX ғ. басы)» элективті пән ретінде енгізілді.

Алынған нәтижелердің жаңалығы мен маңыздылығының негіздемесі. Зерттеу жұмысының алға қойған мақсаты мен міндеттеріне сәйкес бұрын ғылыми айналымға түспеген, мұрағат құжаттарымен, ресми құжаттарды талдай отырып мынадай ғылыми жаңалықтарға қол жеткіздік:

1- жаңа нәтиже. Архив деректері мен тарихи, ғылыми-педагогикалық әдебиеттер негізінде Сырдария, Жетісу облыстарындағы кәсіби педагогикалық білім беретін оқу орындарының құрылу, қалыптасу тарихы алғаш рет Қазақстан тарихнамасында аймақтық, күнделікті тарих теориясы негізінде жазылды.

2- жаңа нәтиже. Сырдария, Жетісу облыстарының мысалында бастауыш сыныптық оқу орындарына кәсіби педагогтарды дайындау мәселесінің тарихнамасы мен деректік көздеріне талдау жасалынды;

3- жаңа нәтиже. Сырдария, Жетісу облыстарының мысалында кәсіби педагогтарды дайындау мәселесінің өңірлік ерекшелігін талдап, ғылыми баға берілді;

4-жаңа нәтиже. Ресей империясы тарихындағы бастауыш сынып мұғалімдерін дайындайтын оқу орындарындағы шәкірттердің ұлттық, діни құрамына, әлеуметтік тегіне ғылыми тұрғыдан талдау жасалынды;

5- жаңа нәтиже. Сырдария, Жетісу облыстарындағы кәсіби педагог мамандарды дайындау тарихының Ресей империясы кезеңі мен Қазан төңкерісінен кейінгі уақыттағы ерекшеліктері салыстырылып көрсетілді;

6-жаңа нәтиже. Зерттеу жұмысының теориялық маңыздылығы-алғаш ғылыми айналымға түскен локальді аймаққа қатысты архив құжаттарының фактілері және оған жасалынған талдау, XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың бас кезеңіндегі Батыс Сібір, Орынбор, Түркістан оқу округіндегі педагогикалық білімнің қалыптасу мен дамуы туралы ғылыми идеяларды байытуға ықпал етеді;

7- жаңа нәтиже. XIX ғасырдың екінші жартысы - XX ғасырдың бас кезеңіндегі бастауыш сынып мұғалімдерін дайындауды оқытудың әдістемесі жасалды.

Ғылымның даму бағыттарына немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі.

Ғылыми зерттеу жұмысы Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы», ҚР «Педагог мәртебесі», Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Халық бірлігі және жүйелі

реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу мен оқыту мақсатымен сәйкес келуінде.

Докторанттың әрбір жарияланымды дайындауға қосқан үлесі (диссертация авторының жариялымының жалпы көлемінен пайызбен өлшенген үлесі көрсетілген):

Диссертациялық жұмыстың мазмұны бойынша 11 мақала жарияланды, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету Комитеті ұсынған ғылыми басылымда 3 мақала, Scopus базасындағы басылымда 1 мақала, Халықаралық, республикалық ғылыми конференцияларда (Қазан, Чебоксары) 5 мақала және педагогикалық басылым, энциклопедияда мақалалар жарияланды.

1. Подготовка педагогических кадров для Степного и Туркестанского края в учебных округах Российской империи // Вулье Gody. 2019. Vol. 52. Is. 2. С.714-725. CiteScore равный 0,49, перцентиль по истории-81. (Қосалқы автор С.С.Сайфулмаликова). Садыкова А.К. 70%.

2. Верный мұғалімдер семинариясының тарихынан (1913-1917 ж)Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы:Тарих және саяси-әлеуметтік ғылымдар сериясы, № 3 (50)2016; 323-328 бб. Садыкова А.К. 100%.

3. Түркістан мұғалімдер семинариясы: ашылуы, қалыптасуы, қызметі (1879-1904 ж.) //Хабаршы Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, тарих сериясы 1 (84)2017; 110-118 бб. Садыкова А.К. 100%.

4.Түркістан, Дала генерал-губернаторлығында құрылған мұғалімдер семинарияларының тарихынан (1879-1917 жылдар)// Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Хабаршы: Тарих сериясы. 2 (89).- 2018; 264-274 бб. (Қосалқы автор С.С.Сайфулмаликова). Садыкова А.К. 100%.

5.Конфессиональные аспекты педагогического образования в Казанской губернии во второй половине XIX- начале XX вв // Министерство Образования и науки РФ, Российская академия образования, ФГАОУ ВО «Казанский (Приволжский) Федеральный Университет», Институт психологии и образования, ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ИЗМЕНЯЮЩЕМ МИРЕ. Сборник научных трудов 3 международного форума по педагогическому образованию. - Казань, 2017.- 23 мая(Қосалқы автор Исхакова Р.Р). 321-327 бб. Садыкова А.К. 50%.

6. Роль Н.И. Ильминского в открытии Туркестанской учительской семинарии и Оренбургской киргизской учительской школы. Проблемы просвещения, истории и культуры сквозь призму этнического многообразия России (к 170-летию чувашского просветителя И.Я. Яковлева): Материалы Всерос. науч. конф. (Чебоксары, 16 апр. 2018 г.)- Чебоксары: 2018. – С. 204-213. (Қосалқы автор С.С.Сайфулмаликова). Садыкова А.К. 70%.

7. Верный мұғалімдер семинариясы және оның оқу ғимараттарының орналасуы //ҚР БЖҒМ Абай атындағы ҚазҰПУ, тарих және құқық институты, Әлем тарихы кафедрасы «ӘЛЕМДІК ТАРИХ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУЫ: ТАРИХ ТАҒЫЛЫМДАРЫ МЕН АЛЬТЕРНАТИВАЛАР» атты

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция, 28 сәуір, 2017; 268-273 бб. Садыкова А.К. 100%.

8. FAITH-RELATED ASPECTS OF TEACHER EDUCATION IN KAZAN OVER THE XIX-XX CENTURIES. The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences <http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2017.08.02.36> IFTE 2017. III International Forum on Teacher Education (Қосалқы авторлар Исхакова Р.Р.Сайфулмаликова С.С.) Садыкова А.К. 50%.

9. Мұғалімдер семинариясының күнделікті өмірі (1879-1917 жж) //Қазақстан жаңа заман тарихының өзекті мәселелері:қазіргі ұстанымдар мен көзқарастар» XII Қасымбаев оқуларының Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары.- 26 желтоқсан 2019 жыл. 196-200 бб. Садыкова А.К. 100%.

10. Ақтөбедегі ер мұғалімдер семинариясы. Қазақстан тарихы. Энциклопедия.-Алматы.-2019. 121-122 бб (Қосалқы автор С.С.Сайфулмаликова). Садыкова А.К. 70%.

11. Модель подготовки учителей – билингвалов для восточной части Российской империи (Опыт исторического анализа) //Казанский педагогический журнал.- Казань.- 2021.- №1 (141).- 242-247 стр. (Қосалқы автор Р.Р. Исхакова). Садыкова А.К. 50%.